

Megtorpant reformkísérlet a határőrségnél (1960–1963)

A failed attempt to reform the Border Guard (1960–1963)

Fórizs Sándor

Prof. Dr., egyetemi tanár, rendőr dandártábornok
Nemzeti Közszerológati Egyetem
drforizsdandor@invitel.hu

Magyar
Levéltár

Absztrakt

Cél: A publikáció célja bemutatni az olvasónak egy, a határőrségnél lezajlott reformkísérletet, annak célját, módszerét, eredményét.

Módszertan: A kidolgozás alapvetően a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára dokumentumai alapján történt, felhasználva más kapcsolódó irodalmakat. Egyben bemutatásra kerül az országos politikai vezetés határőrséget befolyásoló tevékenysége.

Megállapítások: 1957 és 1960 között a határőrség nem tudta teljesíteni a felsőbb szintű elvárásokat. Ennek következtében szakmai területen jelentős feszültségek alakultak ki. Ezek megoldására merült fel egy modernizálási reformkísérlet gondolata, amely végül nem vezetett eredményre.

Érték: Az olvasó megismerheti a határőrség 1960. évi jelentős problémáit, helyzetét. Betekinthet a politikai vezetés és a szakmai irányítás ellentmondásaiba, valamint egy reformkísérlet menetébe.

Kulcsszavak: határőrség, reformkísérlet, hivatásos őrsők, tiszthelyettesi állomány

Abstract

Aim: The publication aims to introduce the reader to an experiment of reforming the Border Guard, its purpose, method and results.

A szerző a kéziratot magyar nyelven nyújtotta be. Benyújtás: 2025. 02. 17. Átdolgozás: 2025. 03. 11.
Elfogadás: 2025. 03. 26.

Methodology: The study is based on the documents of the Hungarian National Archives and other relevant literature. The activities of the Hungarian political leadership influencing the Border Guard are also presented.

Findings: Between 1957 and 1960, the Border Guard failed to live up to the expectations of its superiors. As a result, there was considerable professional tension. An attempt at modernisation was proposed, but it ultimately failed.

Value: The author describes the main problems and the situation of the Border Guard in 1960. The reader will gain an insight into the contradictions between political leadership and professional management, as well as the course of an attempt at reform.

Keywords: Border Guard, reform effort, professional guards, non-commissioned officer corps

Tézisek

Az 1960-as évben a magyar határőrség előtt páratlan lehetőség nyílt alapvetően katonai szervezete és tevékenysége részbeni modernizálására. Az alkalmat az a tény adta, hogy a határőrség működésével elégedetlen politikai vezetés az 1960. augusztus 9-i politikai bizottsági ülésen napirendre tűzte és megtárgyalta a határőrség általános helyzetét, egyben egyetértett az országos parancsnok és a politikai csoportfőnök leváltásával. Az ülésen megszabott feladatok között szerepelt a hivatásos állományú határőrizet bevezetésének megvizsgálása az úgynevezett „baráti viszonylatok” esetében. A publikáció az események további lefolyását vizsgálja a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára dokumentumai alapján. Az olvasó megismerheti a vonatkozó elképzeléseket, a határőrség által tett intézkedéseket, számvetéseket, a mérlegelések irányait, a pozitív és negatív érveléseket az átalakításokkal kapcsolatban. A lehetőséget a szervezet végül nem használta ki, ennek összetett okait az írás is bemutatja. A közel nyolcvan évvel ezelőtti döntések egy máig is jól működő rendszert hozhattak volna létre, megkímélve a határőrséget sok későbbi nehézségtől.

Bevezetés

Publikációmban egy a határőrségnél felmerült, de nem megvalósított reformkísérlettel kívánok foglalkozni. Az események bemutatásához az anyagokat a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) Lánglilium utcai

gyűjteménye határőrség országos parancsnokság okmányai¹ közül választottam ki. 1957–1960 között a BM Határőrség olyan sok hibával és eredménytelenséggel dolgozott, hogy az átlépte az országos politikai vezetés ingerküszöbét. A Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Politikai Bizottsága, mint az ország első számú nem kormányzati, hanem politikai jellegű döntéshozó szerve, 1960. augusztus 9-én tartott ülésén többek között két, a határőrséget is érintő napirendi pontot tárgyalta. A 2. pont címe magában is sokatmondó „2. *Jelentés a Határőrségnél történt rendkívüli eseményekről, azok okairól és a Határőrség munkájának legfőbb nehézségeiről.*” Az ülés anyaga a levéltárban és az interneten egyaránt elérhető.² A dokumentum „Javaslatok” fejezete állásfoglalásokat tartalmaz 12 pontban a felvetett problémák megoldására. Ezek közül a 2. „1960. december 31-ig felül kell vizsgálni a baráti határszakasz biztosítását abból a célból, hogy – Csehszlovákiához hasonlóan – nem lehetne-e azt rendészeti úton megoldani. Az erre vonatkozó javaslatot a Honvédelmi Tanács elé kell terjeszteni.”³

Baráti határszakasznak ebben az időben a csehszlovák, szovjet és román államhatár minősült. A határőrségről szóló értékelést a javaslatokkal együtt belügyminiszter helyettesi szinten készítették.⁴ Az anyag tükrözi, hogy összeállítói valóban reálisan ismerték a szervezet helyzetét. Ugyanakkor kuriózum a magyar határőrség vonatkozásában, hogy valaki felveti a hivatásos állományú határőrség lehetőségét az 1960-as évben, és ehhez használja a „rendészet” kifejezést.

A Honvédelmi Tanács határozatához a javaslatot a határőrség készítette el és a Belügyminisztériumnak felterjesztette,⁵ „csatoltan felterjesztem a baráti határszakaszok átszervezésére vonatkozó, Honvédelmi Tanács elé menő javaslatot.”⁶ A javaslatba foglaltatták, hogy hat kísérleti őrsőn próbálja ki a határőrség a lehetséges megoldást 1961-ben, majd a belügyminiszteren keresztül jelentsenek az eredményekről.

Azonnal az események bemutatásának kezdetén szólnunk szükséges több kapcsolódó kérdésről:

- Ezt a feltétlenül modern, előremutató lépést nem a határőrség kezdeményezte, a gondolat felülről származott. Minden korábbi változtatásnál (műszaki zár, határövezet, határsáv, határőrség szervezete) az országos vezető parancsnokok köre (kerületparancsnokok, országos parancsnokság vezető

1 Levéltári jelzetük: MNL OL HOP XIX-B-10.

2 Őrzési egység: 1960. augusztus 9.+(288.f.5/195.ö.e.)

3 Uo. A „Javaslatok” dátuma 1960. június 28.

4 A kidolgozók Földes László és Kaszás Ferenc.

5 MNL OL HOP XIX-B-10, 1963. év, 7. számú doboz, I/5-17. tárgykör, 64. folyószám. „Tárgy: Javaslat felterjesztése.” 1960. 12. 21.

6 Uo.

beosztású személyei) általában igen konzervatívan foglaltak állást, lényegében elleneztek a könnyítések a határőrizettel kapcsolatban.

- A hivatásos állományon alapuló határőrizeti elképzelés a mai napig megállta volna a helyét, amennyiben megvalósul. Lényegében a jóval későbbi „schengeni” határrendészeti rendszerrel kompatibilis megoldás volt, a rendszerváltozásig, illetve azon túl is működtetett volna.
- A kidolgozást már az új országos parancsnoknak kellett irányítania, mivel az augusztus 9-i értekezlet helyben hagyta a határőrség parancsnokának és politikai csoportfőnökének leváltását. Az öt meghatározó vezető köréből kettőt menesztettek a korábbi sikertelenségek miatt.

A Honvédelmi Tanács 1961. január 19-én tartott ülésén megtárgyalta és határozatba foglalta a hivatásos állományú határőrizet kikísérletezésének kérdését. A határozat 1. pontja az alábbiak szerint fogalmaz: „1./ A B. M. Határőrség a baráti határszakaszok 6 óráján kísérletképpen a hivatásos állománnyal való őrzést rendelje el.”⁷ A belügyminiszternek 1962-ben kellett jelentenie a tapasztalatokat.

Körülmények, adatok

Már a feladatszabáskor is a csehszlovák határőrizeti rendszerre hivatkoztak mintaként. Természetesen a szomszédos ország rendészeti viszonyairól mindent tudtak a határőrségnél a kapcsolattartó kerületek révén. Folyamatos kontaktus létezett határrendi, határőrizeti, személyek átadása-átvétele kérdésekben, hatékony értesítési rendszer működött. Ezzel kapcsolatban túl sok tennivaló nem akadt, a csehszlovák szervek minden felmerülő kérdést készségesen megválasztak. A magyar–csehszlovák államhatáron, a túloldalon hivatásos rendőrségi állományú tiszthelyettesi gárda tevékenykedett őrök és járási kapitányságok szervezésében, mind a „zöldhatáron”, mind pedig az átkelőhelyeken. Csehszlovákia nyugati határszakaszán a magyarhoz hasonló sorállományra támaszkodó rendszer működött, azzal a különbséggel, hogy ez a szervezet az ottani katonaság (honvédelmi minisztérium) alárendeltségében funkcionált, és így minket az átszervezés kérdésében nem érdekelt.

Szeptember és október hónapok többek között a csehszlovák minta feldolgozásával teltek. Erről az országos parancsnok jelentést⁸ tett a miniszter helyettesének.

7 HU-MNL-OL-XIX-A-98, 3. doboz, 16. dosszié. A Honvédelmi Tanács „HT 11/122/1961. számú határozata.”1961. 01. 19. „A baráti határszakaszok őrzésének új szolgálati rendszeréről.”

8 MNL OL HOP XIX-B-10, 1963. év, 7. számú doboz, 1/5-17. tárgykör, 60. folyószám. „Tárgy: Csehszlovák határőrizet szervezésének tanulmányozása.”1960. 09. 20.

Leírja a kinti kettős határőrizet jellegét, és jelenti egy tervezett tanulmányi út lebonyolítását. 1960. október 12–13. között került sor a kapcsolatfelvételre, amelyet egy „Jelentés”⁹ értékel. A tanulmányúton az országos parancsnokságról három tiszt és a 9–10. (Miskolc, Balassagyarmat) határőr kerületek parancsnokai vettek részt. Megtekintették három őr és egy járás helyzetét, találkoztak a kassai és besztercebányai határképviselőkkel, beszerezték a határrendőrségi szabályzatot¹⁰. A szomszédos ország belügyminisztériuma felosztott állam-biztonsági, közbiztonsági, határőrségi, belső karhatalmi, büntetés-végrehajtási, légoltalmi, tűzoltó szervekre. A közbiztonsági főosztályhoz tartoztak a határtörző rendőrök. Részletes adatokat hoztak a szolgálatellátás, a napi tevékenység szabályozásáról, az állomány jogosultságairól és juttatásairól. Információik a később keletkezett dokumentumokban rendszeresen feltűnnek. Például a kinti őrök működési területeit szektorokra osztották és egy-egy szektornak felelőst jelöltek ki, ez a megoldás a hely ismeretét, a lakossággal történő kapcsolattartást jelentősen megkönnyítette.

A saját határőrség többirányú alárendeltségét mutatja, hogy decemberben hétoldalas javaslatot terjesztettek fel az „MSZMP KB Adminisztratív Osztály Vezetőjének”¹¹ az addigi elképzelésekről, az átszervezés alapelemeiről. A változtatás területi, szervezési mértékét az alábbi adatok jelzik. Északon az államhatár dunai szakaszát valamilyen megfontolásból a módosításokba nem kívánták bevonni. Ezt leszámítva összesen négy határőr kerület (Orosháza, Nyírbátor, Miskolc, Balassagyarmat) területén 72 őr, 11 forgalomellenőrző pont átszervezését érinthette. A román határszakasz 442 km, a szovjet 135 km, a csehszlovák a Duna nélkül 509,7 km. Természetesen azt is el kellett dönteni, egyidőben látnak-e neki a munkának, vagy egy lényegesen könnyebb megoldást választanak és kerületenként lépcsőzetesen dolgoznak.

A reformkísérlet egyik mozgató gondolata volt a létszámmegtakarítás. Érdeemes rápillantanunk erre a területre.

Amennyiben az esetleges létszámbeli megtakarításokat szeretnénk országos méretekben megítélni rendelkezünk egy 1963. évi áprilisi kimutatással.¹²

9 Uo. „Jelentés” 1960. 10. 14. Több dokumentumnak azonos a levéltári nyilvántartási száma, azok azonos irattartóban találhatók.

10 Uo. Az eredeti cseh nyelvű dokumentum az iratgyűjtőbe megtekinthető.

11 MNL OL HOP XIX-B-10, 1963. év, 7. számú doboz, I/5-17. tárgykör, 64. folyószám. „Javaslat a baráti határszakasz határőrizetének átszervezésére.” 1960. 12. 10.

12 MNL OL HOP XIX-B-10, 1963. év, 6. számú doboz, I/4-5. tárgykör, 15. folyószám. „Jelentés.” 1963. 04. 30. Határőrségi létszámvizonyok.

1. számú táblázat

Adatok a határőrség létszámáról állománykategóriákra bontva

Állománykategória	Rendszeresített állomány	Ténylegesen van	Különbözet (fő)
Tiszt	1902	1695	-207
Tiszthelyettes	1028	1098	+70
Irodai dolgozó	186	153	-33
Sorkatona	12 947	13 337	+390
Katona összesen	16 063	16 283	+220
Polgári alkalmazott	615	550	-75

Forrás. A szerző saját szerkesztése.

Vajon milyen volt a határőrizeti (mai szóhasználattal határrendészeti) helyzet a baráti viszonylatokban? A BM Kollégium rendszeresen tárgyalta a határőrség működését. Jegyzőkönyvében az alábbi adatok találhatók: „1959. október 1. és 1961. március 31. közötti időszakban 2922 fő akarta megsérteni, vagy sértette meg az államhatárt, akik közül 2539 főt fogtunk el.”¹³ Ez az adat az államhatár teljes hosszára vonatkozik.

„A baráti államok határszakaszain 563 főt fogtunk el és 16,11% volt a büntetlen határsértések száma. Kifelé elfogtunk 357, befelé pedig 206 főt.”¹⁴ Bár a határőrizet terén mindig igen jelentős mértékű volt a látencia, elmondhatjuk, a hivatalos adatok szerint 18 hónap alatt baráti viszonylatban 659 fő határsértő mozgott. Azt is tudjuk, hogy a kijutottak meghatározó részét a szomszédos rendészeti szervek visszaadták.

Az 1958–1959–1960-as években a határsértő mozgások a következő képen alakultak: román szakasz 190 fő, szovjet 42 fő, csehszlovák 1055 fő; főként rokonlátogatás céljából, teljesen veszélytelen események, áttévedés, kirándulás, nincs politikai súlyuk.

Ezzel szemben az akkori baráti határszakaszokon dolgozó saját állomány létszáma 3493 fő volt, így az adatok¹⁵ nyilvánvaló ellentmondást tükröztek. Az alkalmazott erők nem álltak arányban a feladat jelentőségével.

Mindez 1087 kilométeres területre (a dunai szakasz nélkül) értendő, négy határőr kerület állományára. Ezen adatok tükrében számomra teljesen logikusan merült fel a hivatásos állományú határőrizet bevezetése. A határsértések zöme rokonlátogatáshoz kapcsolódott, amely tolerálható volt különböző utazási könyvitések bevezetésével.

13 MNL OL HOP XIX-B-10, 1963. év, 6. számú doboz, I/ 4-5. tárgykör, 39. folyószám. „A BM Kollégium 1963. március 28-i ülésének rövidített jegyzőkönyve.”

14 Uo.

15 MNL OL HOP XIX-B-10, 1963. év, 7. számú doboz, I/5-17. tárgykör, 64. folyószám. „Javaslat a baráti határszakasz határőrizetének átszervezésére.” 1960. 12. 10.

A kísérleti program beindítása

Az augusztus 9-ei politikai bizottsági ülésre feltűnő gyorsasággal reagált a határőrség. Különösen akkor, ha figyelembe vesszük, közben csak egy hónap telt el az országos parancsnoki váltást követően. Egy belső munkaanyag¹⁶ a felkészülés menetére vonatkozik, az új országos parancsnoknak szólt. Szakmai lehetőségekkel, változatokkal foglalkozik. Javasolja:

- megvizsgálni a lehetséges csehszlovák tapasztalatokat,
- felállítani egy tízfős bizottságot a kérdés tanulmányozására, tagjai a három kerület (Miskolc, Orosháza, Nyírbátor) képviselői, a parancsnokság szerveitől egy-egy fő hadműveletes, kiképző, személyügyi és egy fő a hadtápfőnökségről,
- ezen bizottsággal kidolgoztatni a szükséges javaslatokat.

A jelentés nagybani elképzeléseket tartalmaz a lehetőségekről, célokról.

- 6–10 fős hivatásos állományú őrsök felállítása.
- A határőr kerületi szakmai irányítás, a törzsek 12–15 fő tisztre csökkentése, és a hadtáp jelentős lefaragása.
- Az érintett négy kerületnél egy-egy 120 fős sorállományú század szervezése, a többi határőr átcsoportosítása a nyugati államhatárra. Ehhez az elképzeléshez kapcsolódóan elmondhatjuk, ilyen századok szervezése a rendszerváltozást követően is felmerült, illetve megtörtént.
- Az úgynevezett „baráti szakaszon”, azaz az érintett négy kerületnél kb. 76 őrs működtetése.
- Kuriózum, mint felvetés, lehetőség, hogy a kidolgozó javasolja megvizsgálni a zöldhatár őrizetének esetleges átadását a rendőrségnek, a határforgalmi kirendeltségek megtartása mellett.

Az országos parancsnokság hadműveleti osztály részletesen megtervezte az alkalmazás körülményeit.¹⁷ Kidolgozta a lehetséges szolgálatellátási rendszert, a napi működés rendjét. Az eredeti sorállományú alegységek 15–20 fővel működtek. A járőrszolgálatból valamilyen okból részben vagy teljesen kiesők miatt a lovász, hajtó, szakács, két fő ügyeletes, két fő őrszem, szolgálatvezető szolgálatra naponta 8–10 fő maradt. Körülbelül ugyanannyi, mint a tervezett hivatásos szolgálatellátásnál.

16 MNL OL HOP XIX-B-10, 1963. év, 7. számú doboz, I/5-17. tárgykör, 62. folyószám. „Tárgy: Javaslat a baráti határszakaszok határőrizetének átszervezésére.” 1960. 09. 09.

17 MNL OL HOP XIX-B-10, 1963. év, 18. számú doboz, VII. /1-4. tárgykör, 7. folyószám. „Javaslat a baráti viszonylatú határszakaszok szolgálati rendszerének átszervezésére.”

Az új őrs szervezetének javasolták: egy fő tisztt parancsnok, egy fő tiszthelyettes parancsnokhelyettes, 6–8 továbbbbszolgáló tisztes vagy tiszthelyettes járőr. A havi normál szolgálati megterhelést 180–200 órában számolták tíz szolgálatmentes nappal. Havonta nyolc óra továbbképzés és hat óra politikai képzés tartozott a felkészítéshez. Őrsönként csupán két iroda és egy közös pihenőhelyiség fenntartását látták szükségesnek. A szolgálatot a terület felelősség elve alapján gondolták megoldani. Előterbe került a helyi lakosság köréből önkéntes határőrök szervezése, a lakosság fokozottabb bevonása, körükben operatív munka végzése.

Parancs készült a programban részt vevők felkészítésére.¹⁸ A határőrség szerencsi kiképzőpontjában hathetes felkészítést tartottak, majd a következő évbe négy egymást követő váltásban képezték tovább a frissen toborzott szerződéses és hivatásos tiszteseket, tiszthelyetteseket, akik már letöltötték határőr sorakatonai szolgálatukat. Őrsönként 2–2 főt, egy váltásban 12 fővel. Összesen 46 órát tartalmazott a program, politikai oktatás tíz óra, határszolgálatos kiképzés 23 óra, lökiképzés, lövészet pisztollyal (TT) és géppisztollyal (PPS) 13 óra. Az őrsparancsnokok kétnapos módszertani képzésen vettek részt.

A programot országos parancsnoki parancs indította 1961. április 16-tól.¹⁹ Az akkor működő laktanyák átalakítását megtiltották a végső döntésig. A parancshoz kapcsolódott a törzsfőnök által aláírt melléklet a működés részletes szabályozásával és a szolgálati rendszerre vonatkozó intézkedéssel.

Kiegészítő okmányok

Az átszervezéssel kapcsolatban több, alapvetően nem határőrizeti szakmai számvetés is készült. Ezek egyike anyagi vonatkozású,²⁰ címzettje „*BM Terv és Pénzügyi Főosztály vezetője*”,²¹ aláírta az országos parancsnok. A dokumentum az azal számol, hogy 1963-ig a sorállomány a határőrségnél 1600 fővel csökkenne, 300 főt átvezényelnek nyugatra, és 1300 fővel mérséklődne a szervezet létszáma. A tisztekre vonatkozóan még nincs számvetés. A vastag dosszié tárgyalja a lakáskérdés megoldását, amely az eredeti sorállományra épített őrsök kislakásokra történő bontását tervezte. Szó van átmeneti szállások kialakításáról, a híradás átszervezéséről, felszerelésről stb. Az összegzések a hivatásos rendszert néhány

18 MNL OL HOP XIX-B-10, 1963. év, 19. számú doboz, VIII/1-10. tárgykör, 3. folyószám. „A kísérleti őrsök tisztesei és tiszthelyettesei továbbképzésének végrehajtására.” Parancs. 1962. 04. 05.

19 MNL OL HOP XIX-B-10, 1963. év, 18. számú doboz, VII/1-4. tárgykör, 8. folyószám. „Tárgy: Kísérleti őrsök beállítása baráti viszonylatú határszakaszokon.” Parancs. 1961. 03. 24.

20 MNL OL HOP XIX-B-10, 1963. év, 7. számú doboz, I/5-17. tárgykör, 63. folyószám. „Tárgy: baráti határszakasz átszervezése. Baráti viszonylatú átszervezés anyagi terve.” 1960. 10. 19.

21 Uo.

éven belül rendtábilisnek, a sorállományúnál olcsóbbnak ítélték. A négy kerületnél a hadtápszolgálat jelentős létszám- és feladatcsökkentésére is lehetőség nyílt volna.

A kor szellemének megfelelően a Határőrség Politikai Csoportfőnökség is aktivizálta magát. Egy utasítás²² erejéig meghatározták, hogy az eddigi politikai munkára vonatkozó előírások szerint szükséges dolgozni az új típusú szervezeti elemeknél is. Hozzanak létre kultúrszobát, jelöljenek ki propagandistát, a sajtótermékek biztosítása folyamatos legyen, havi egy filmvetítést tervezzenek. Ahol a létszám megengedi (legalább öt fő), ott szervezzenek párt és KISZ alapszervezeteket, legyenek alapító taggyűlések.

Tapasztalatok

1962. április közepére egyéves tapasztalattal rendelkezett a határőrség a kísérleti őrsők működéséről, és ezt jelentésben²³ terjesztette fel a Belügyminisztériumnak. Összesen hat kísérleti őrsőt hoztak létre a négy kerületnél (Battonya, Gyulavári, Csenger, Nyírábrány, Hidasnémeti, Ipolytarnóc), 8–10 fős létszámokkal.

A vizsgálódás alapkérdése volt: „*Lehetne-e ezen határok őrizetét rendészeti úton biztosítani?*”²⁴ – tartalmazza a fogalmazás.

Az egyéves működés tapasztalata az volt, hogy a határőrizeti eredmények azonos viszonyok között nem romlottak, mert:

- a hivatásos állomány fegyelmezettebb volt,
- jobb kapcsolatot tudtak kiépíteni a lakossággal,
- a határszakasz szektorokra történő felosztása az egyes emberek között növelte az egyéni felelősséget a rájuk bízott szakaszért.

További tapasztalatok:

- Esetleges kerületszintű áttérést nem célszerű elaprózni, egyszerre kellene megtenni, nem szabad az állományt bizonytalanságban tartani.
- Az áttérés lényegesen módosítaná a kerületparancsnokság szervezetét, tiszti és tiszthelyettesi státuszok szabadulnának fel.
- A felszabaduló munkaköröket le lehetne adni, illetve nyugatra és délre átcsoportosítani. Ez tulajdonképpen a kísérlet idején is zajlott, a műszaki századokhoz és a halasi kerülethez át lett csoportosítva 500 fő.

22 MNL OL HOP XIX-B-10, 1963. év, 7. számú doboz, I/5-17. tárgykör, 71. folyószám. „Tárgy: Utasítás a kísérleti őrsőkön végzendő pártpolitikai munkára.” Politikai Csoportfőnökség. 1961. 03. 29.

23 MNL OL HOP XIX-B-10, 1963. év, 6. számú doboz, I/ 4-5. tárgykör, 42. folyószám. „Jelentés a baráti államokkal közös határokon létrehozott kísérleti őrsők munkájának tapasztalatairól.” 1962. 04. 16.

24 Uo.

- A hivatásos átállásnak jelentős lakásigénye van, az őrsöket lehetne lakássá átalakítani, illetve újakat építeni, ez a csehszlovák határon 15 millió forint költséget kíván.
- Az áttérésnél a legnagyobb problémát a megfelelő színvonalú személyi állomány biztosítása jelenti, az áttérés 72 őrsöt érintene. Egy alegységhez tíz főt számolva 720 tiszthelyettest igényel. A korábbi toborzások sem voltak eredményesek, ekkor a határőrségnek 51 fő tiszthelyettes hiánya volt. Járásonként összehívtak leszerelt egykori határőr és karhatalmista katonákat toborzás céljából. A megjelent 150–160 főből húsz fő ígérte, hogy gondolkodik a kérdésen, de ezek túlnyomó többsége 4–5–6 elemivel rendelkezett.
- Ugyanez vonatkozik a továbbszolgálatra²⁵ jelentkezőkre is, akik többsége gazdasági vonalon dolgozott. Ez a kategória a civil életben nehezen tudott elhelyezkedni alacsony iskolai, szakmai végzettsége miatt. Az így rendelkezésre álló hivatásos állományt fel kellene készíteni az operatív munka elemeire is, de erre ők nem alkalmasak.
- A sorállományú szervezet lehetőséget ad nagymértékű manőverezésre, nyugatra és vissza történő csoportosításra, vezénylésre. Különösen azok esetében, akik nyugaton nem felelnek meg. Az ilyen jellegű állománymozgatás a hivatásos rendszerben nem lehetséges.

Összefoglalva a tapasztalatok lényegét, bár jó az eredeti elképzelés a hivatásos határőrízetre történő átállásra, a sok jelentkező probléma miatt nem javasolják.

Engedély esetén visszaállítják a sorállományú őrsöket decemberig. Az országos parancsnok kéri, hogy a Belügyminisztérium javasolja a Honvédelmi Tanácsnak, ne vezessék be baráti viszonylatban a hivatásos határőrízetet.

Az eredeti dokumentumra kézzel felírták, nagy a fluktuáció, és ez még nagyobb méreteket öltene. Ha a mostani tapasztalatok szerint folytatódna a szervezettelhagyás és a felvétel, akkor évente kb. 200 főt lenne szükséges toborozni. Eddig évente 50–60 főt lehetett. Tegyük hozzá, a saját sorállományból, az anyag nem tekint ki ilyen értelemben a civil világra.

Az előző jelentéssel párhuzamosan, azonos dátummal felterjesztettek egy másik „*Javaslat*”-ot²⁶ is, de ellentétes tartalommal, a kísérleti őrsök továbbfejlesztésére. Nyilvánvalóan azért, mert a határőrség nem volt biztos abban, melyik megoldást fogadja el a Honvédelmi Tanács. Ez az okmány is tartalmaz több lényeges információt.

25 Továbbszolgálat: négyéves elkötelezettség, amely a két fél megegyezésével megismételhető.

26 MNL OL HOP XIX-B-10, 1963. év, 6. számú doboz, I/ 4-5. tárgykör, 42. folyószám. „Javaslat a baráti határszakaszon létrehozott kísérleti őrsök továbbfejlesztésére.” 1962. 04. 16.

A kísérlet 1961. áprilisban kezdődött, 1962. március 31-ig hasonlították össze az adatokat.

A határőrizet eredményessége javult, az őrsök jól működtek, a rendőrség támogatta a kísérletet, a polgári gazdasági szervekkel jó volt a kapcsolat. A csehszlovákokhoz hasonló rendszert alkalmaztunk.

Két kerületet kellene átszervezni (Miskolc, Balassagyarmat), a két kerületnél 36 őrs van. Jelenleg ebből 34 sorállományú két kísérleti.

A kerületeknél az átállással csökkenés jelentkezik a törzsnél, a politikai osztály megszüntethető, helyette instruktorokat lehet igénybe venni. Szükséges a kisegítő hírközpontokban (összesen hét db), 2–2 fő tiszthelyettesessel kiváltani a sorállományt. Mindkét kerületnél tartalék századot kellene szervezni a felszabaduló sorállományból, a kommandáns szakaszokból és a tartalék őrsökből 115 és 92 fővel (feladat objektum őrizet, razziák végrehajtása, őrsök megerősítése). A kerületi hadtápszerveket technikai alosztállyá leszervezni.

A változás a két kerületnél a tiszti állományban 64 fős csökkenés, a tiszthelyetteseknél +318 fő, sorállománynál -1115 fő, irodai munkatárs +8 fő, összesen -853 fő.

A toborzást a leszerelő állományból (1940-es korosztály) és a civil életből lehet végrehajtani.

A legjelentősebb változások anyagi vonalon történnek.

Jelenleg egy 30 fős sorállományú őrs éves összes költségkihatása 660 201 forint, az új, 8–10 fős hivatásos őrsé 303 531 forint.

Az összesített kimutatások megtakarításként az átszervezés utáni első évre Miskolc kerületnél 6 132 010, Balassagyarmat kerületnél 2 271 400 forintot mutattak.

Lakásépítésre 14 915 000 forint lett tervezve. Az új létszám 80%-ára terveztek lakásigényt, helyi lakhatással is számolva.

Zárásgondolatok

Az az elgondolás, hogy a határőrség úgynevezett „baráti viszonylataiban”, azaz a csehszlovák, szovjet, román államhatáron hivatásos tiszthelyettesekkel oldják meg az államhatár őrizetét, nem a határőrségtől indult ki 1960-ban. Politikai elképzelés volt, a Politikai Bizottság 1960. augusztus 9-én keletkezett határozata a határőrség részére megszabott összesen 12 feladat egyikeként jelentkezett. Kísérleti őrsöket felállítva vizsgálták a lehetőséget, és az országos parancsnokság végül nem javasolta a végrehajtást a Belügyminisztériumnak.

Az elutasításnak feltételezhetően több oka is lehetett, bár hangsúlyoztak néhány lehetséges pozitív eredményt:

- A megoldás megbontotta volna a határőrizet, a határőrség szervezete addigi egységes katonai jellegét. A hagyományos változaton szocializálódott vezetők ezt nyilvánvalóan nem tudták teljes szívvel támogatni.
- Mindez az elutasítás annak ellenére történt, hogy a határőrizeti statisztikák már kimutatták, ezen három szomszédos ország viszonylatában a határsértéseknek az állammal kapcsolatos veszélytelenségét. Alapvetően rokonlátogatásokról és kisebb mértékű csempészésekről volt szó, amit rendőri eszközökkel hatékonyabban lehetett kezelni.
- A változtatás nem egyezett a Szovjetunió és Románia katonai szolgálaton alapuló határőrizeti rendszerével, de kapcsolattartás szempontjából ez nem jelentett volna problémát, hiszen Csehszlovákiában a magyar államhatáron hivatásos tiszthelyettesekkel folyt a munka minden érintkezési nehézség nélkül a magyarok részéről, holott mi sorozott állományt alkalmaztunk.
- A reform bevezetése esetén nagyszámú sorkatonával csökkent volna a határőrség létszáma (1115 fővel az első két átszervezésre kerülő kerületnél), majd még egyszer ennyi. Hasonlóan, de kisebb arányban a tiszti állomány-kategória is összesen 64 + 64 fővel.

Ez valójában nem volt a szervezet érdeke, hiszen a létszámmegtakarítás nagyobb hányadát leírják a határőrségről. Amennyiben az őrsparancsnoki munkakört hivatásos tiszthelyettesi státuszra változtatják, és ennek semmi akadálya sem lehetett, a felállításra tervezett 72 őrsön ugyanennyi további tiszti munkakör szűnt volna meg.

- A számvetések szerint 72 hivatásos állományú, átlagosan tíz fős őrsöt állítottak volna fel az 1086 kilométeres határszakaszokon. Azaz őrsönként kb. 15,08 kilométeres szakaszokkal. Az őrsök számát tovább lehetett volna csökkenteni. Az első vonalban 720 emberre lett volna szükség, és ezt a létszámot a határőrség állítása szerint nem lehetett biztosítani. Ez az érvelés volt a leginkább akadályozó szempont a módosításoknál a határőrség részéről. Ugyanakkor ezen a téren felmerül a Belügyminisztérium akkori szerepe. Nyilvánvalóan megfelelő anyagi-szervezési támogatással a toborzás nem jelenthetett kizáró problémát. A rendőrség is hivatásos állományú volt megfelelő feltöltési lehetőségekkel.
- Az első lépcsős átszervezést két kerületre számolták ki (Miskolc, Balassagyarmat). E szerint egy sorállományú őrs fenntartása kétszer annyiba került, mint egy tíz fős hivatásosé, őrsönként 357 000 forint megtakarítás keletkezhett. Az első két kerületnél 34 sor őrs esetében évi 12 millió forint, ami abban az időben jelentős összeg volt.
- A tapasztalatok azt hangsúlyozták, a hivatásos őrs hatékonyabban, eredményesebben működött a sorállományúnál.

Lényegében az okmányokból, adatokból az tűnik ki, hogy a határőrség úgy látta, nem érdeke az ilyen jellegű változtatás. A Belügyminisztérium nem erőltette a dolgot, a teljes vizsgálódást, véleményalkotást, javaslatlételt ráhagyta a határőrségre. Hatvan év távlatából, és az azóta lezajlott változások ismeretében, bennem az a vélemény rögződött, hogy a szervezet nagyot hibázott a lehetőség elutasításával. Egy olyan határőrizeti rendszer kialakulására lett volna mód, ami a mai napig modernnek, több mint európai uniós és schengeni kompatibilisnek mondható. Modernizálás esetén hosszú távon jelentős tapasztalatok halmozódhattak volna fel, kialakul a sajátos irányítási, felkészítési rendszer, a tiszthelyettesképzés kerül előtérbe. Mindez a megoldás átültethető lett volna később kívánság esetén a jugoszláv határszakaszra is.

A Honvédelmi Tanácsot felváltó Honvédelmi Bizottság 1962-ben tárgyalta újra a kérdést. Határozata szerint: „1./ A Honvédelmi Bizottság elfogadja a belügyminiszter azon javaslatát, hogy ne vezessék be egyelőre a baráti államokkal közös határokon a határoknak hivatásos állománnyal való őrzését.”²⁷

A hat kísérleti őrsöt 1962. augusztus 30-án megszüntették. A kísérleti program befejezésére az országos parancsnok külön parancsot adott ki.²⁸ Ebben elrendelte 142 fő sorkatona visszacsoportosítását a kiskunhalasi kerülettől és a szükséges anyagi leltározások, biztosítások végrehajtását. Minden maradt a régiiben.

A hivatásos állományra történő részleges átállás sikertelenségének objektív és szubjektív okai egyaránt lehettek. Szubjektív emberi szempontok érvényesültek a vezetői állomány terén. Ez természetesen egy objektíve meglévő probléma is volt. A határőrség állománytáblázatában 62 vezetői beosztást, munkakört tartottak nyilván. Ezek közül 1957 végén négy hely volt betöltetlen. Az 1956-os események során tanúsított magatartása miatt 19 főt bocsátottak el a vezetői garnitúrából.²⁹ Az általuk betöltött beosztások a következők:

- kerületparancsnok 5 fő,
- kerület politikai osztályvezető 3 fő,
- kerület törzsparancsnok 6 fő,
- országos parancsnokságon osztályvezető 4 fő,
- kerület felderítő osztályvezető 1 fő.

27 HU-MNL-OL-XIX-A-98, 5. számú doboz, 139. A Honvédelmi Bizottság „HB1/139/1962. számú határozata.” 1962. 05. 31. „A baráti államokkal közös határokon létrehozott kísérleti őrsökről.”

28 MNL OL HOP XIX-B-10, 1963. év, 18. számú doboz, VII. /1-4. tárgykör, 11. folyószám. „Tárgy: Kísérleti őrsök felszámolása.” Parancs. 1962. 08. 06.

29 MNL HOP XIX-B-10, 1957. év, 8. számú doboz, I/4-6. tárgykör, 37. folyószám. „Jelentés a BM. Határőrség Káder Osztályának 1957. évi munkájáról.” 1957. 11. 30. Aláírta Gyurkó Lajos országos parancsnok.

A megmaradt személyek és a megüresedett beosztásokat betöltők valamenynyien katonai vonalon felemelkedett tisztek voltak, viszonylag alacsony iskolázottsággal, általános képzettséggel, még az 1956-os események frissen ható tapasztalataival. Egyszerűen nem voltak alkalmasak egy ilyen horderejű modernizálás jelentőségének megítélésére. Talán, ha az átállási kísérlet 5–8 évvel később kezdődik, amikor a határőrizetben alapvetően oldódott a feszültség, és jelentős könnyítések történtek, más lett volna az eredmény.

Felhasznált irodalom

- „A BM Kollégium 1963. március 28-i ülésének rövidített jegyzőkönyve.” (Jelentés). MNL OL HOP XIX-B-10, 1963. év, 6. doboz, I/4-5. tárgykör, 39. folyószám. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.
- „A baráti határszakaszok őrzésének új szolgálati rendszeréről.” (HT 11/122/1961. számú határozat). MNL OL XIX-A-98, 3. doboz, 16. dosszié. 1961.01.19. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.
- „A baráti államokkal közös határokon létrehozott kísérleti őrsökről.” (HB1/139/1962. számú határozat). MNL OL XIX-A-98, 5. doboz, 139. dosszié. 1962.05.31. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.
- „A kísérleti őrsök tisztesei és tiszthelyettesei továbbképzésének végrehajtására.” (Parancs). MNL OL HOP XIX-B-10, 1963. év, 19. doboz, VIII/1-10. tárgykör, 3. folyószám. 1962.04.05. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.
- „Ellenőrzési terv a kísérleti őrsök ellenőrzésére.” (Terv). MNL OL HOP XIX-B-10, 1963. év, 6. doboz, I/4-5. tárgykör, 16. folyószám. 1962.03.12. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.
- „Javaslat a baráti határszakaszok határőrizetének átszervezésére.” (Javaslat). MNL OL HOP XIX-B-10, 1963. év, 7. doboz, I/5-17. tárgykör, 62. folyószám. 1960.09.09. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.
- „Javaslat a baráti viszonylatú határszakaszok szolgálati rendszerének átszervezésére.” (Javaslat). MNL OL HOP XIX-B-10, 1963. év, 18. doboz, VII/1-4. tárgykör, 7. folyószám. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.
- „Javaslat felterjesztése.” (Javaslat). MNL OL HOP XIX-B-10, 1963. év, 7. doboz, I/5-17. tárgykör, 64. folyószám. 1960.12.21. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.
- „Jelentés.” (Jelentés a határőrségi létszámviszonyokról). MNL OL HOP XIX-B-10, 1963. év, 6. doboz, I/4-5. tárgykör, 15. folyószám. 1963.04.30. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.
- „Jelentés a baráti államokkal közös határokon létrehozott kísérleti őrsök munkájának tapasztalatairól.” (Jelentés). MNL OL HOP XIX-B-10, 1963. év, 6. doboz, I/4-5. tárgykör, 42. folyószám. 1962.04.16. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.
- „Jelentés a BM. Határőrség Káder Osztályának 1957. évi munkájáról.” (Jelentés). Aláírta: Gyurkó Lajos országos parancsnok. MNL OL HOP XIX-B-10, 1957. év, 8. doboz, I/4-6. tárgykör, 37. folyószám. 1957.11.30. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.

- „Kísérleti őrsők beállítása baráti viszonylatú határszakaszokon.” (Parancs). MNL OL HOP XIX-B-10, 1963. év, 18. doboz, VII/1-4. tárgykör, 8. folyószám. 1961.03.24. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.
- „Kísérleti őrsők felszámolása.” (Parancs). MNL OL HOP XIX-B-10, 1963. év, 18. doboz, VII/1-4. tárgykör, 11. folyószám. 1962.08.06. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.
- „Összefoglaló jelentés a baráti határszakaszon létrehozott kísérleti őrsők felállításáról és felszámolásáról.” (Jelentés). MNL OL HOP XIX-B-10, 1963. év, 6. doboz, I/4-5. tárgykör, 40. folyószám. 1963.02.16. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.
- „Tárgy: Baráti határszakasz átszervezése.” (Anyagi terv). MNL OL HOP XIX-B-10, 1963. év, 7. doboz, I/5-17. tárgykör, 63. folyószám. 1960.10.19. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.
- „Tárgy: Csehszlovák határőrizet szervezésének tanulmányozása.” (Jelentés). MNL OL HOP XIX-B-10, 1963. év, 7. doboz, I/5-17. tárgykör, 60. folyószám. 1960.09.20. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.
- „Utasítás a kísérleti őrsőkön végzendő pártpolitikai munkára.” (Utasítás). MNL OL HOP XIX-B-10, 1963. év, 7. doboz, I/5-17. tárgykör, 71. folyószám. 1961.03.29. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.
- Az MSZMP Politikai Bizottság 1960. augusztus 9.-ei ülésének anyaga. (Jegyzőkönyv). Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

Fórizs S. (2025). Megtorpant reformkísérlet a határőrségnél (1960–1963). *Belügyi Szemle*, 73(7), 1351–1365. <https://doi.org/10.38146/BSZ-AJIA.2025.v73.i7.pp1351-1365>

Nyilatkozatok

Összeférhetetlenség

A szerző nem jelentett összeférhetetlenséget.

Finanszírozás

A szerző nem kapott pénzügyi támogatást a kutatáshoz, a szerzőséghez és/vagy a cikk publikálásához.

Etikai nyilatkozat

Jelen cikkhez nem kapcsolódik adatkészlet.

Nyílt hozzáférésről szóló tájékoztatás

Jelen cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY NC-ND 2.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.0/>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje feltüntetésre kerülnek.

Levelező szerző

A cikk levelező szerzője Fórizs Sándor, aki a drforizsdandor@invitel.hu e-mail címen érhető el.